

**CATALUNYA
VERSUS
EUROPA:
QUINS HORARIS
TENIM?**

**COL·LECCIÓ
REFORMA HORÀRIA/2**

**INICIATIVA PER A
LA REFORMA
HORÀRIA**

Iniciativa per a la Reforma Horària
Col·lecció Reforma Horària
“Catalunya versus Europa: Quins horaris tenim?”

Autoria: Sara Berbel

Coordinació: Fabian Mohedano

Edició: Iniciativa per la Reforma Horària – Ara és l’Hora

Correcció: Enric Vaquer

Fons de dades: Administracions públiques, Universitats i publicacions dels membres del grup promotor de la Iniciativa per la Reforma Horària

ISBN: 978-84-606-6629-5

www.reformahoraria.cat

Barcelona, gener de 2015

**CATALUNYA VERSUS EUROPA:
QUINS HORARIS TENIM?**

**COL·LECCIÓ
REFORMA HORÀRIA/2**

**INICIATIVA PER A
LA REFORMA
HORÀRIA**

SUMARI

INTRODUCCIÓ	06
MODELS HORARIS A EUROPA; SIMILITUDS I DIFERÈNCIES	08
	a. Horaris quotidians. 10
	b. Horaris escolars. 13
	c. Horaris laborals. 18
	d. Horaris d'oci. 25
CONCLUSIONS	27
BIBLIOGRAFIA	29

INTRODUCCIÓ

A Europa ja fa algunes dècades que el model horari tradicional va evolucionar cap a un altre d'adaptat a les necessitats d'igualtat i productivitat de la ciutadania. En canvi, al nostre país el debat tot just s'inicia fa uns anys, però no ha estat fins fa poc que ha merescut l'atenció de tots els agents socials i polítics a causa del context de crisi econòmica i d'optimització dels recursos escassos, en el qual s'han aguditzat les tensions i conflictes horaris.

A la Unió Europea aquestes polítiques es van convertir en eix prioritari d'ençà dels anys noranta. La majoria d'iniciatives i recomanacions de la Comissió Europea, tanmateix, es van centrar en l'àmbit laboral, ja que des d'una perspectiva econòmica resultava insostenible l'adscripció generalitzada al model industrial posterior a la segona guerra mundial, amb horaris rígids i màxima presencialitat al lloc de treball. Es concretaven en diferents propostes a escala nacional i local amb l'objectiu principal d'obtenir una major disponibilitat laboral per a la població ocupada alhora que intentaven compatibilitzar la rendibilitat laboral amb la millora de les condicions de treball d'aquesta població, ja sigui ampliant els seus horaris laborals o reduint-los.

Les polítiques més emblemàtiques relacionades amb la reorganització del temps de treball o la seva reducció en aquesta etapa van ser la reducció del temps de treball a França a través de la *Llei de 35 hores*; l'anomenada fórmula 6+6 a *Finlàndia* i les mesures *Work Life Balance* (equilibri entre vida personal i laboral) al Regne Unit. La més coneguda va ser la llei francesa de reducció a 35 hores de feina per a les persones treballadores i ajuts a les empreses. Quan el govern va canviar de signe es va derogar aquesta llei, de resultats controvertits. Efectivament, va crear més de 350.000 llocs de treball i les persones treballadores (especialment les dones) es van mostrar satisfetes per la millora de la vida personal i familiar però va comptar des del principi amb l'oposició de l'empresariat que, malgrat guanyar més d'un 3% en productivitat denunciaven menors beneficis que amb la jornada de 40 hores. Cal destacar que la cultura predominant a Europa fa que moltes persones treballadores (a excepció de les dones que, a més del treball remunerat, tenen responsabilitats grans a la llar) no valorin adequada-

ment la reducció sincrònica i quotidiana del temps de treball ja que prefereixen l'acumulació d'un període continu de temps lliure, la qual cosa xoca amb les necessitats de cura i tasques domèstiques que, forçosament, han de ser quotidianes (Torns et al., 2006, 2008, 2011; Moreno, 2007, 2008, 2009, 2010). Aquesta experiència va mostrar la lentitud dels canvis socioculturals en matèria de temps.

El model 6+6 *finlandès* suposà la substitució d'un lloc de treball de 8 hores per dos de sis, el que permet allargar la producció i millorar les condicions de treball de les persones treballadores, amb un màxim de 30 hores setmanals. El model, considerat tècnicament bo, va tenir una acollida feble per part de les persones participants ja que, un cop més, preferien acumular temps continu per gaudir de més dies de cap de setmana o de festa i no es valorava el guany de 2 hores diàries que havien estat tradicionalment dedicades al treball remunerat.

Les mesures del *Work Life Balance* van sorgir del primer govern de Toni Blair, del Ministeri de Comerç i Indústria, i no pretenien incidir directament sobre les hores treballades sinó impulsar bones pràctiques a les empreses, per la qual cosa van realitzar assessorament, elaborar publicacions, i van finançar recerques i materials informatius. El govern va aprovar també una sèrie de mesures per millorar els permisos de maternitat i altres relacionats. Des de llavors, molts països europeus es van sumar a l'impuls de mesures per afavorir el *Work Life Balance*.

D'altra banda, els països escandinaus van adoptar un model que sumava fortes polítiques de serveis a les persones i a les famílies, posava èmfasi en la igualtat d'oportunitats i reducció i/o compactació horària, representant allò que s'anomena l'Estat del Benestar en la seva forma més genuïna. Aquest model és el que s'ha demostrat més productiu i equitatiu alhora.

Aquest Dossier repassa alguns d'aquests models horaris i estableix una comparació amb les dades extretes de les diverses Enquestes del Temps passades a Catalunya en relació als horaris de la vida diària, els horaris comercials, els educatius, els laborals i els relacionats amb l'oci. Acaba amb algunes conclusions extretes d'aquesta mateixa comparació horària i dels seu impacte sobre la salut i el benestar de les persones.

MODELS HORARIS A EUROPA: SIMILITUDS I DIFERÈNCIES

Davant de l'evidència de la generalització dels estils de vida accelerats que al llarg de les darreres dècades han forçat l'experiència temporal d'una bona part de la ciutadania a les societats occidentals post-industrials, han aparegut diversos moviments reactius. Organitzacions a favor del *downshifting*, el *slowfood*, el *slowhealing* o la *slow education* i les *slow schools*, entre d'altres, estan cada vegada més esteses als Estats Units i el Canadà, a Europa o al Japó. Tots aquests moviments solen estar molt vinculats al compromís per la sostenibilitat, els equilibris ecològics o la reducció de la contaminació i dels costos energètics. I, com a característica comuna, promouen la desacceleració de la vida social, fonamentats tant en un punt de vista ètic i filosòfic sobre què cal considerar un estil de vida

humanitzat, com en una gran quantitat d'estudis que aporten evidència científica a les seves tesis (Sansot, 2000; Goodin et al. 2008; Pigem, 2009; Cambras i Díez, 2014). L'estil de vida a Catalunya és encara més accelerat que a la resta d'Europa degut al marc horari espanyol en què estem immersos, un horari amb forces especificitats si es compara amb les jornades de la població d'altres països europeus. Segons les dades extretes de l'Enquesta d'Usos del Temps de Catalunya 2010-2011 i l'Enquesta del temps harmonitzada dels països europeus (2003) es troben diferències tant en l'organització de la vida quotidiana com en les hores de descans, en els horaris laborals, comercials, escolars i d'oci, tots ells estretament relacionats entre sí.

HORARIS QUOTIDIANS

L'organització horària al nostre país ha mostrat tenir un impacte molt negatiu sobre la salut i la qualitat de vida de la població catalana. La companyia Nielsen va analitzar la situació de 6500 dones en 21 països desenvolupats i emergents arribant a la conclusió que un 66% de les dones de l'estat espanyol se senten estressades i pressionades per la manca de temps, la xifra més alta dels països desenvolupats analitzats (Nielsen, 2011). Aquestes dades es deuen a la sobrecàrrega de rol i dobles jornades que les dones han de fer a causa de la dificultat de conciliació de la vida personal i laboral (Amoroso et al. 2003; Torns et al. 2008, 2009; Berbel, 2013). A banda de la desigualtat vers les dones imperant a la nostra societat, un dels factors que incideix en aquesta dada és la gran desorganització dels nostres horaris.

Diversos estudis que vinculen el temps i la salut de les dones troben importants diferències en funció del gènere i de la classe social de les dones (Rueda et al. 2009). Es destaca que les dones de tots els grups d'edat i pertanyents a les classes socials econòmicament inferiors tenen un pitjor estat de salut, fan menys exercici en el temps de lleure i dormen menys hores que els homes i les classes socials de nivell socioeconòmic superior. D'altra banda, les mestresses de casa tenen un pitjor estat de salut percebut i les dones que cuiden a persones amb dependència, també, a més de tenir una pitjor salut mental (Rueda et al. 2009; Brullet, 2010).

Però no són les dones les úniques perjudicades pels horaris. Les dades científiques existents sobre la importància del son en la infància i adolescència són demoledores. Fa més de 20 anys que s'estan estudiant els efectes d'aquesta manca de son, sobretot als Estats Units i Europa, així com les repercussions sobre el seu nivell d'aprenentatge, estat anímic i salut en general (Meijer, 2008; Dewald et al. 2010). Només una setmana de restricció de son en adolescents saludables incrementa la dificultat d'obtenir bons resultats a classe (Fallone et al. 2005) i fins i tot s'han estudiat els efectes de reduir una hora de son durant 5 dies sobre l'horari habitual en nens de primària, trobant-se efectes significatius en el funcionament neurocomportamental (neurobehavioural functioning: NBF), amb directes implicacions en el comportament, en l'aprenentatge i de tipus clínic (Sadeh et al. 2003). A Catalunya, les anàlisis del Dr. Estivill (2014) corroboren que també

disminueix la qualitat de vida i la salut de les criatures en dormir menys a causa de la tardana hora de sopar i els programes televisius que s'inicien quan ja és l'hora d'anar a dormir.

Per la seva banda, la població general està patint un augment del nivell d'ansietat i estrès que és multifactorial i complex, però que sens dubte correlaciona també amb la manca de temps propi, de descans i d'oci, la qual cosa condueix a propostes i reflexions entorn a noves formes d'organitzar, pensar i sentir el temps de vida (Pigem, 2009; Safranski, 2013).

Segons les dades extretes de l'Enquesta d'Usos del Temps de Catalunya 2010-2011 i l'Enquesta del temps harmonitzada dels països europeus (2003) hi ha algunes diferències significatives que cal tenir en compte en analitzar els diferents models horaris.

Pel que fa al temps dedicat a la cura personal que inclou dormir, àpats i higiene personal, la població catalana inicia la seva activitat de treball i estudi en general més tard que l'europea, aproximadament una hora, i l'hora que hi ha més quantitat de gent treballant i estudiant se situa a les 12, mentre que a altres països és entre les 10 i 11 del matí.

Una especificitat dels països mediterranis és l'aturada per un àpat al migdia (França, Itàlia i Catalunya) que és pràcticament inexistent als països nòrdics. Tanmateix, hi ha algunes diferències entre els mateixos països mediterranis: a França l'aturada és de 12 a 13 h, a Itàlia d'13 a 14 h i a Catalunya de 14 a 15 h, tot i que a Itàlia i Catalunya l'aturada és més llarga que a França. Això comporta que la jornada laboral i d'estudi s'allargui a la tarda. A les 6 de la tarda a Itàlia encara treballa o estudia el 18% de la població, a França el 16% i a Catalunya el 18'2%. En canvi, a Alemanya ho fa el 8'8%, a Gran Bretanya el 9'9% i a Finlàndia el 10'9% mentre que augmenta la població que es dedica a la cura personal i als àpats.

Quant a les hores de son comparades, l'enquesta harmonitzada per 15 països europeus mostra que qui més dorm són els búlgars (9:07), francesos (8:50) i letons (8:40) i els que menys els noruecs (8:03), suecs (8:06) i alemanys (8:12). En el rànquing, els espanyols estan a la 4ª posició però si s'atén al temps efectiu de son s'està en una posició equidistant entre els dos extrems.

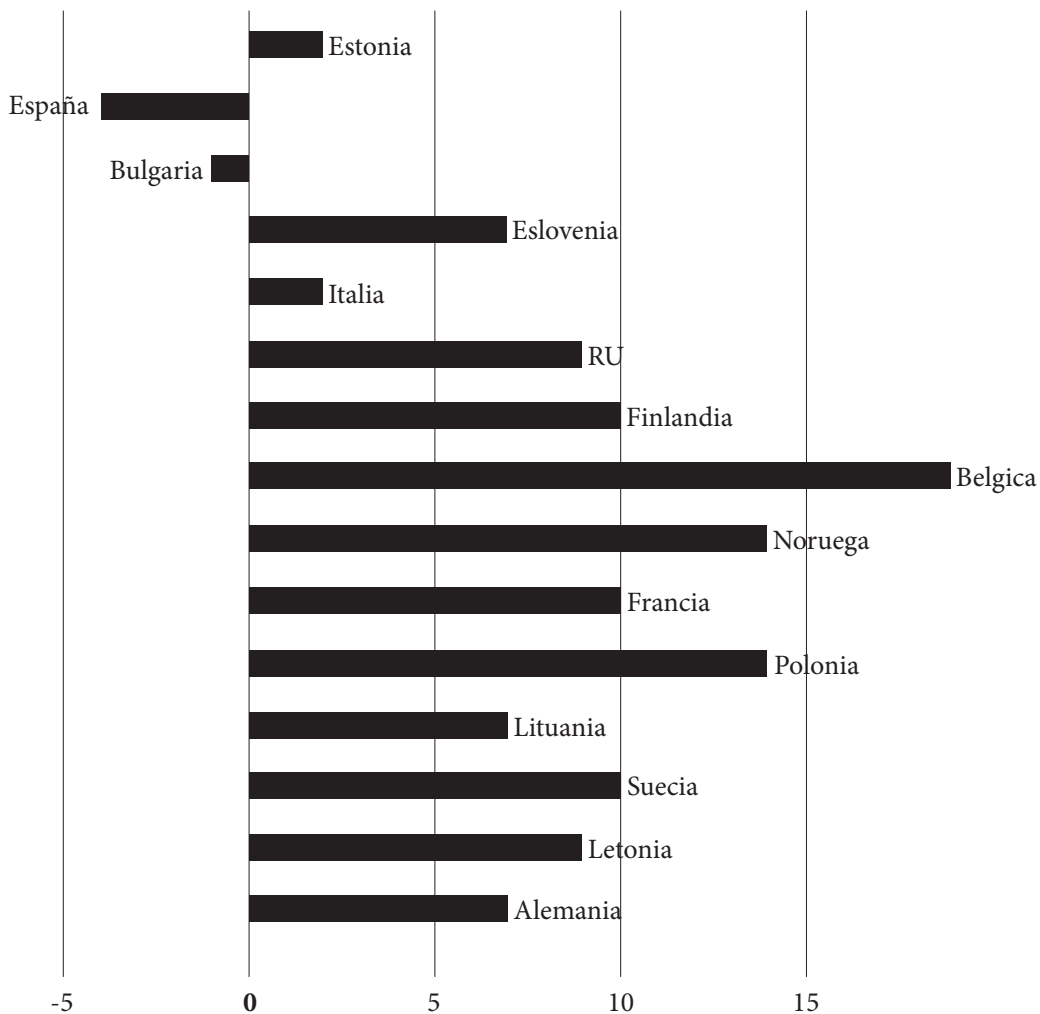
En relació a les característiques de la població, a tots els països els hàbits i horaris de son i vigília canvien amb l'edat però no sempre en la mateixa mida. La corba del son té forma de U invertida, els menors de 25 i els més grans de 65 són els que més dormen en tots els països, sobretot aquests darrers. En canvi, en les edats centrals, coincidint amb el gruix de la vida activa i la formació de les famílies, el temps dedicat a dormir es redueix. És curiós observar, no obstant, que les diferències al llarg del cicle vital són molt més grans en els països més desiguals que en els més igualitaris. Per exemple, les diferències entre els adults de 45 a 65 anys i els de 65 anys i més és de poc menys de 20 minuts en els països escandinaus però ronda l'hora en els països de l'Est o en la pròpia Espanya, arribant a

superar l'hora i mitja en casos com Bulgària.

Quant a diferències per sexe, d'acord a les mitjanes, les dones dormen més que els homes en pràcticament tots els països excepte a Espanya i Bulgària.

Diferència en minuts de son diari entre dones i homes, per país

Font: Elaboració pròpia

Les investigacions ho atribueixen al reflex de patrons més tradicionals en el repartiment de tasques, que dupliquen la feina de les dones que treballen fora de la llar, especialment si tenen criatures. Això ho demostra el fet que a tots els països de l'enquesta les dones treballant a temps complet dormen més que els homes, excepte a Espanya i Bulgària, on és justament al contrari. I també influeix

si són mares. Es a dir, treballar i tenir criatures a Espanya redueix les diferències de temps de son per homes i per dones però la situació de les dones al nostre país segueix sent quasi la pitjor d'Europa.

Per últim, són les mares soles i les dones majors de 65 anys les que més grans diferències de son presenten amb els seus equivalents masculins. Les mares soles dormen quasi una hora menys que els pares sols. I les dones de 65 anys o més, tant si conviuen amb la seva parella com si són vídues, dormen mitja hora menys que els seus homòlegs masculins. Es tracta de casos extrems en el panorama europeu. A Alemanya, per exemple, les mares soles dormen una hora més que els pares sols. I en el cas de les majors de 65 anys, el cas més proper, però a distància, és l'italià on aquestes dones dormen 12 minuts menys que els seus homòlegs masculins.

En definitiva, la desorganització dels horaris del nostre país a qui està perjudicant especialment quant a hores de son és a les dones, un cop més.

HORARIS ESCOLARS

L'impacte dels horaris generals sobre els infants és particularment elevat ja que la manca de son condueix a menys concentració, més dispersió i, en darrer extrem, pot contribuir a l'increment del fracàs escolar, de la mateixa manera que la manca de temps per relacionar-se amb els pares també és un factor decisiu en la construcció de la seva personalitat i el rendiment escolar (Cardús, 2003; INE, 2010; Sánchez, 2011).

Quant als horaris i calendaris escolars, els desajustos que s'observen en relació a la vida laboral dels progenitors i en comparació amb altres països europeus provoquen certa preocupació en la comunitat educativa (Sintes, 2012; OECD, 2014).

El Consell Escolar de Catalunya (2002, 2009) assenyala que la solució podria consistir en elaborar un calendari més racional que s'ajustés a la programació dels centres, amb períodes lectius homogenis i una redistribució de les vacances d'acord amb aquesta programació. A tall d'exemple, es podria escurçar dues set-

manes el període de vacances d'estiu i redistribuir-les al llarg del curs.

Quant a les activitats extraescolars i els serveis escolars, s'observa que durant les últimes dècades l'escola s'ha convertit en un espai on intervenen un nombre creixent d'agents educatius i s'hi realitzen moltes activitats i serveis a més de l'activitat docent. L'oferta gairebé generalitzada del servei d'acollida de matí o de tarda i les activitats extraescolars, sumades a les complementàries, fa que l'horari de permanència a l'escola i a altres centres especialitzats de molts nens i nenes sigui molt superior al de la jornada lectiva. Les activitats i els serveis acompleixen la funció d'ajuda a la conciliació dels horaris familiars i els escolars, alhora que són un complement educatiu no formal per a l'alumnat que les realitza o en gaudeix. Però de vegades poden arribar a provocar situacions no desitjables quan el nombre total d'hores de permanència en aquests centres sigui excessiu. Massa sovint hi ha alumnes que hi passen 9 o 10 hores, tot superant la jornada laboral d'una persona adulta. Seria altament preocupant que aquesta situació acabés sent habitual pels escolars catalans.

En aquest sentit, el Consell Escolar de Catalunya alerta que és responsabilitat de la família, l'escola i l'Administració vetllar perquè això no passi i fa dues recomanacions: d'una part, procurar que les activitats extraescolars siguin ben diferenciades de les lectives i que serveixin per a educar dimensions personals diferents de les que es treballen en els horaris lectius i, d'altra, posar límits als temps de permanència dels nois i noies a les escoles, que haurien de ser directament proporcionals a l'edat.

El període de vacances d'estiu fa més palesa la dificultat de compaginar el calendari escolar amb el laboral. Els canvis en el mercat laborat han fet cada vegada més generalitzada la necessitat de les famílies de disposar d'activitats lúdico-educatives per tal d'atendre els nois i noies durant els períodes de vacances escolars. La crisi encara ha agreujat aquesta situació ja que moltes feines tenen horaris flexibles i poc pautats, que dificulten la cura dels infants. Al mateix temps, l'elevat índex d'atur ha dificultat l'accés de moltes famílies a aquests serveis. D'altra banda, el Consell destaca que tot i que l'oferta és àmplia, encara és insuficient, està molt poc estructurada i és molt desigual pel que fa als nivells de qualitat. A més, no totes les famílies disposen dels recursos econòmics per fer front a les despeses que suposen. Es considera, doncs, necessari avançar vers una programació coordinada d'activitats de lleure fora del calendari escolar que garanteixi una diversificació suficient, la qualitat, la participació de tots els estaments implicats i la no exclusió per motius econòmics o socials. Aquesta hauria de comptar amb el compromís de les diverses administracions, del món associatiu i del lleure i de les pròpies famílies.

La situació descrita mostra que és cada vegada més necessària una gestió adequada del temps lectiu i no lectiu, tant a primària com a secundària. Les avaluacions internes dels centres poden ser eines útils per fer una diagnosi i elaborar propostes d'optimització de la gestió del temps en els centres. L'arrelament de la

cultura de l'avaluació hauria de ser un element de millora dins els centres.

En síntesi, des de la comunitat educativa es considera que el canvi horari sobrepassa, lògicament, les competències del Departament d'Ensenyament però encoratja a incorporar-lo en tots els àmbits. Des del sistema educatiu proposen avançar en dues direccions: la primera ha de ser la flexibilització del calendari escolar i dels horaris dels centres per adaptar-los més a les necessitats socials i territorials. Cal partir de la premissa que sempre han de prevaler els horaris més adequats i convenients per a l'alumnat, atenent els seus ritmes i necessitats, i que no pot haver-hi un horari individualitzat per a cadascú. Es tractaria, d'una banda, que els territoris tinguessin una major participació en les decisions relacionades amb l'horari i el calendari i, d'una altra, que s'acabessin de generalitzar a tots els centres alguns serveis bàsics com els espais d'acollida o el menjador escolar. La segona consisteix a impulsar i donar la importància que es mereix a tot el conjunt d'activitats i serveis que s'organitzen dins dels centres fora de l'horari lectiu (extraescolars, menjador, casals, etc.) i que s'han començat a anomenar "l'altre temps educatiu". Això s'ha de fer possibilitant l'entrada a l'escola dels diversos agents educatius del territori (administració local, entitats del lleure, associacions o entitats d'iniciativa privada) per tal que assumeixin i/o comparteixin amb el professorat la responsabilitat educativa en aquests espais (Consell Escolar 2002, 2009).

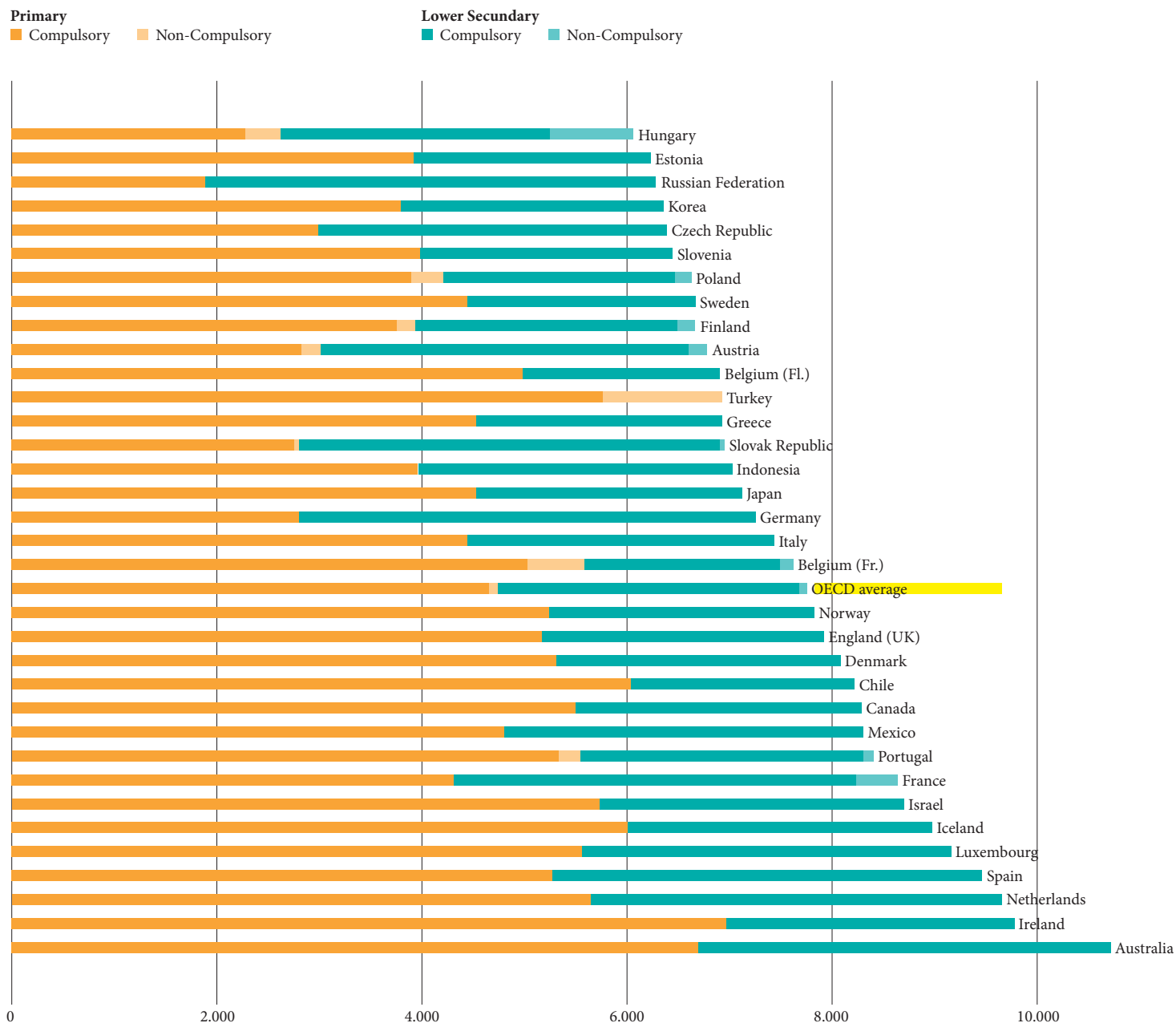
En aquest context, el Consell Escolar acaba deixant constància de tres factors:

- Existeix una expectativa social d'incrementar els dies lectius, no de redistribuir els dies no lectius al llarg del curs.
- La modificació del calendari escolar implica garantir activitats alternatives per a l'alumnat en els períodes de descans que es realitzin al llarg del curs escolar.
- La modificació del calendari escolar implica un canvi social i, per tant, cal un pacte amb el món laboral.

Les darreres dades publicades per l'OECD (2014), situen Espanya entre els països amb més hores concentrades en menys dies, mentre d'altres països opten per jornades menys llargues i calendaris lectius més extensos.

Hores d'escolarització a diferents països als ensenyaments primari i secundari.

Font: Eurostat 2013

Segons les dades lliurades pel Departament d'Educació elaborades pel Consell Escolar de Catalunya (documents 6-2002 i 4-2009), l'anàlisi comparativa posa en evidència que a l'ensenyament primari el nombre de dies i hores lectives per curs no és diferent a casa nostra del de la majoria de països europeus i es valora com a correcte. Per altra banda, tot i la dificultat de comparar, es detecta que, en general, el nombre d'hores de l'ensenyament secundari és més baix aquí que en altres països i comunitats autònomes amb llengua pròpia tot i que amb els anys s'ha tendit a reequilibrar aquesta situació. Es detecta certa preocupació pel que fa a la càrrega curricular associada als horaris, especialment a l'ensenyament secundari. En general, els currículums tendeixen a anar creixent mentre que els horaris escolars no ho fan en la mateixa proporció. Es considera que la solució no ha de consistir en una ampliació dels horaris, sinó que, en tot cas, han de ser els currículums els que s'adaptin a les necessitats i a les possibilitats de rendiment dels alumnes, tot prioritzant l'assoliment de les competències bàsiques.

Quant a la distribució de les vacances, el total de dies de vacances escolars no és diferent del que tenen els altres països europeus, però, en canvi, sí que resulta atípica la seva distribució al llarg del curs a causa d'una concentració excessiva de dies de vacances en el període estival i de l'existència de períodes lectius molt llargs sense descans. Amb referència a l'estiu, es considera que les 11 setmanes actuals mantenen massa temps els alumnes deslligats de l'activitat escolar i que aquesta situació genera una imatge poc positiva de l'escola davant la societat. Conseqüentment, seria desitjable anar cap a una reducció del període de vacances estiuenques que s'hauria de compensar amb increments equivalents en altres èpoques de l'any.

Comparant el nostre calendari escolar amb els calendaris escolars d'altres països europeus criden l'atenció els trets següents:

- El gran nombre de dies festius singulars, la major part dels quals són de caràcter religiós. Som el país que té el nombre més gran d'aquest tipus de dies festius. Fins a dotze, la qual cosa contrasta amb la situació d'altres països. El calendari dels 24 països analitzats mostra que la gran majoria disposen d'un nombre reduït d'aquests dies festius: sis països en tenen només 3, i d'altres sis, només 5.
- La profusió de dies festius singulars ens dona un calendari on les festes estan molt disperses, en lloc de concentrar-se en períodes més llargs, com succeeix a altres països.
- L'esquema de calendari escolar aplicable al conjunt de països europeus el componen sis blocs de dies festius: les vacances de tardor, a final d'octubre; Nadal o Any nou; les vacances d'hivern o Carnestoltes, a mitjan de febrer; les vacances de primavera o Setmana Santa; les vacances de tercer trimestre (*Third Term Holidays*); l'estiu. No tots els països fan aquests sis blocs. Tots tenen com a blocs festius el Nadal, la Setmana Santa i l'estiu. Els altres tres blocs, que justament no són festius a casa nostra, tenen una presència

desigual al països europeus. 19 dels 24 països examinats fan vacances de tardor. 20 dels 24 fan vacances de Carnestoltes. Només tres en fan un bloc festiu al tercer trimestre.

- S'intueixen certs patrons culturals en la definició dels calendaris escolars. Els calendaris dels països escandinaus, encara que mantenen diferències entre ells, tenen un cert aire de similitud. Per exemple, Finlàndia, Suècia i Noruega només tenen un dia festiu singular i la distribució dels restants blocs festius és força semblant. El mateix es pot dir dels països anomenats mediterranis. Grècia té 7 dies festius singulars i Portugal en té 8. Grècia, Portugal i Espanya no tenen vacances de tardor ni vacances de febrer.
- Un altre tret que s'ha de destacar és la concentració d'hores lectives diàries, tant als cursos d'educació primària com als de secundària. A secundària, amb 1050 hores anuals, ens situem només per sota d'Holanda, amb 1260 hores anuals. A primària, amb 810 hores, ens correspon un terme mitjà. L'elevat nombre d'hores anuals contrasta amb el total de dies lectius. Des d'aquest punt de vista, els nombres del nostre calendari són molt baixos, encara que no excepcionals: fem, si més no, el mateix nombre de dies de classe que fan a Suècia, Grècia o Bulgària. És clar que si considerem alhora el dos elements que estem comentant, el nombre total d'hores lectives i el nombre de dies lectius, ja es veu que el nostre alumnat fa moltes hores diàries a l'escola.

HORARIS LABORALS

Les dades que disposem (i que poden ser contrastades en altres Dossiers d'aquesta Col.lecció) indiquen que cal augmentar la competitivitat i productivitat laboral i empresarial a partir de noves fórmules que considerin el factor temps com a factor de creixement i benestar.

En els darrers anys s'han succeït diverses anàlisis que han mostrat els guanys que té per a les empreses el fet d'adoptar horaris flexibles i adaptats a les necessitats de les persones treballadores (Chinchilla et al. 2005; DGIOT 2010, 2011; Ojeda, 2011).

Entre altres beneficis, es detecta un descens de l'absentisme de fins a un 30%, disminució de riscos físics i sociolaborals associats a l'ansietat i l'estrès, millora del clima laboral, fidelització del talent, millora del posicionament de la marca corporativa i fins a un 15% d'increment en la productivitat.

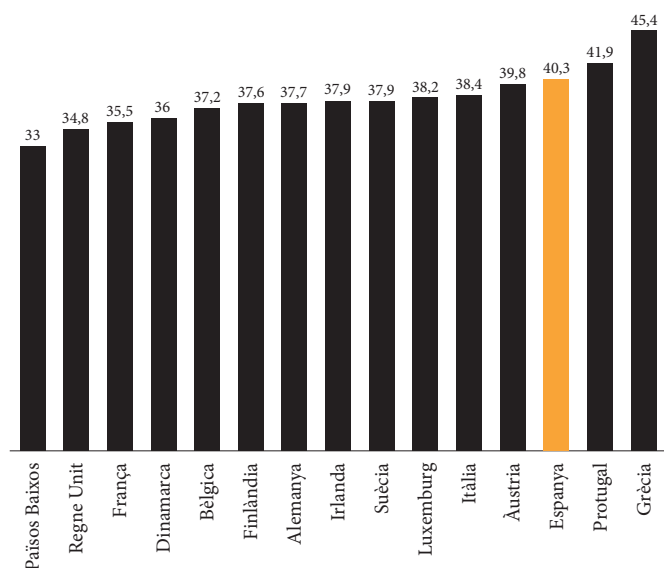
Cal, no obstant, innovar en les fórmules aplicades que no poden limitar-se a la flexibilització de l'hora d'entrada i sortida o a l'accés a permisos i excedències (les més usuals segons anàlisis de la DGIOT, 2010). Els horaris i els calendaris laborals són factors que afecten el cicle vital de les persones a la seva vida quotidiana i cal una visió global per intervenir en ells.

Algunes propostes de millora que suggereixen les persones expertes són avançar en la concepció d'empreses *family friendly* (Chinchilla et al. 2005, 2006, 2013), incorporar mesures de teletreball, que hores d'ara és només un 5% al nostre país mentre que la mitjana europea és d'un 17% (DGIOT, 2010); explorar noves organitzacions estructurals com l'*e-treball* (Ginesta, 2011); pactes del temps consensuats amb els diferents agents econòmics i socials, establiment de bancs d'hores col·lectives (Torns et al. 2008) així com nous sistemes de flexibilització del temps a les organitzacions (Ojeda, 2011). Cal tenir en compte els avenços en les TIC que possibiliten que les organitzacions que vulguin incorporar nous sistemes de flexibilitat puguin fer-ho amb més rigor i encert. Els anomenats "horaris 2.0.", per exemple, són una mostra d'adaptació de les antigues formes de flexibilitat a les de la societat del coneixement (fins i tot en el context del cloud computing, des de la UPC Rational Time ha desenvolupat un *software* via internet per gestionar-ho). Aquests sistemes tecnològics que ajuden a la flexibilitat empresarial arriben a conformar un nou paradigma en la gestió dels horaris laborals que, fins i tot, pot contribuir decisivament a la superació de la crisi (Ojeda, 2011).

La distància entre Catalunya i Espanya amb la resta d'Europa en flexibilitat i bona organització horària i nombre d'hores treballades és coneguda: les dades de l'Eurostat de l'any 2006 mostren que les treballadores i treballadors espanyols treballaven una mitjana setmanal de gairebé dues hores més que la resta dels europeus.

Mitjana d'hores laborals treballades a UE15

Font: Elaboració pròpia

Si observem com a mostra tots els països de l'OCDE, amb dades de 2014, llavors Espanya no surt tan mal parada, ja que treballa 1686 hores anuals, lleugerament per sota de la mitjana dels països de la OCDE, que se situa en les 1765 hores. No obstant, continua estant a gran distància d'Alemanya i Àustria, concretament, quasi 300 hores més a l'any o, el que és el mateix, 37'5 dies més a l'any que les persones treballadores del país bàvar. I també molt per sobre de Dinamarca, on es treballen 1546 hores anuals i Holanda amb una mitjana de 1381 hores treballades l'any. Aquest excés d'hores treballades es deu a la jornada laboral i també al nombre de dies vacacionals, ja que al nostre país la mitjana és de 22 dies vacacionals i a Alemanya la mitjana arriba a més de 30 (OCDE, 2014).

Hores anuals treballades als països de la OCDE (2014)

Font: OCDE

PAÏSOS	HORES
Grècia	2034
Polònia	1.929
Estònia	1.889
Hongria	1.888
Rep. Xeca	1.800

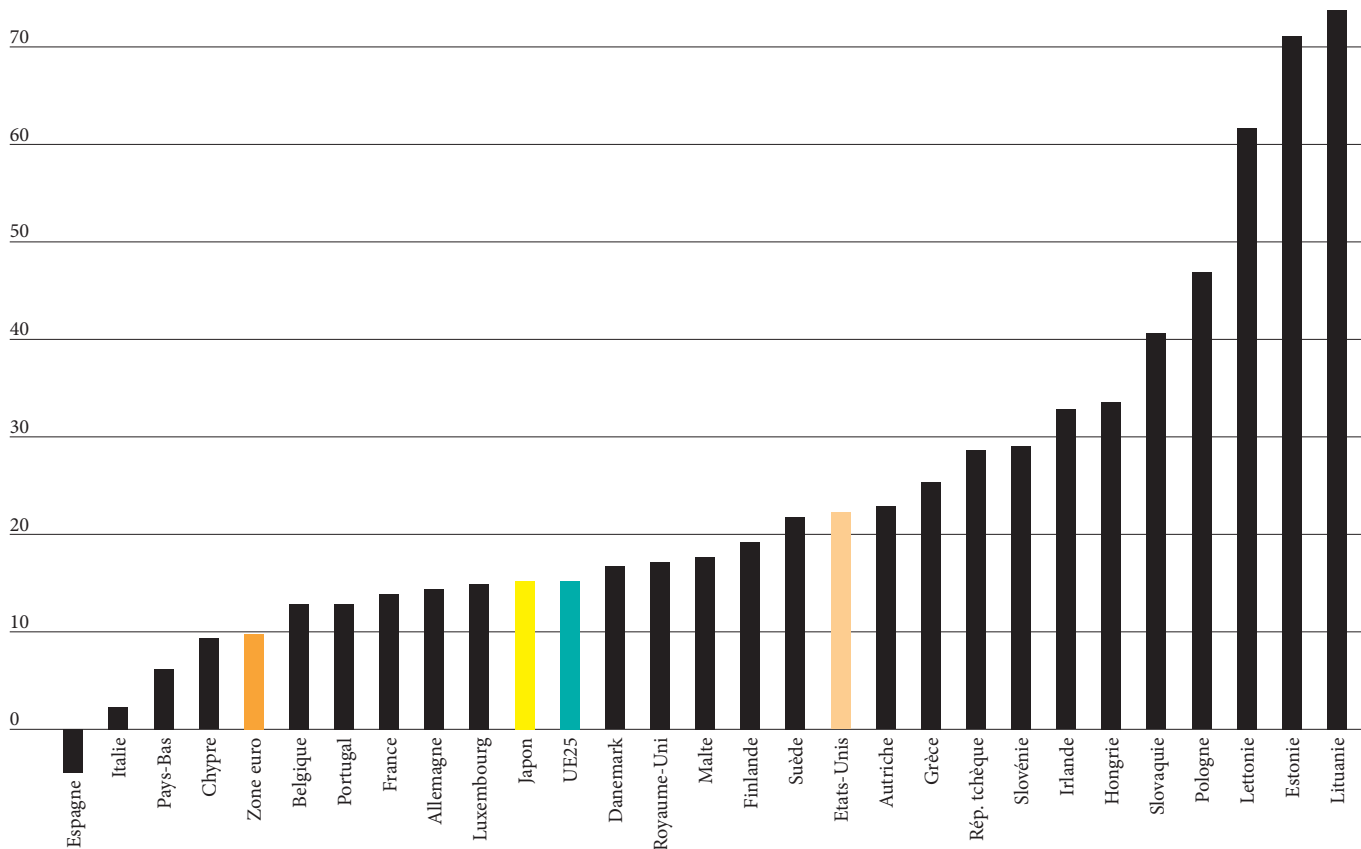
PAÏSOS	HORES
<i>Eslovàquia</i> _____	1.785
<i>TOTAL OCDE</i> _____	1.765
<i>Finlàndia</i> _____	1.672
<i>Regne Unit</i> _____	1.654
<i>Eslovènia</i> _____	1.640
<i>Suècia</i> _____	1.621
<i>Luxemburg</i> _____	1.609
<i>Bèlgica</i> _____	1.574
<i>Dinamarca</i> _____	1.546
<i>Itàlia</i> _____	1.752
<i>Austria</i> _____	1.699
<i>Portugal</i> _____	1.691
<i>Espanya</i> _____	1.686
<i>Irlanda</i> _____	1.529
<i>França</i> _____	1.479
<i>Alemanya</i> _____	1.397
<i>Països Baixos</i> _____	1.381

La creença de relacionar hores de presència amb major competitivitat i productivitat és un error, com mostren diferents estudis (CIREM 2004, OCDE, 2014). Les dades més recents de l'OCDE (en la taula anterior) mostren que els països amb més hores anuals de treball com Grècia (2034 hores), Polònia amb 1929, Estònia amb 1889 i Hongria amb 1888 no són precisament els més productius del grup.

En el mateix sentit, altres dades ens alerten del creixement negatiu de la productivitat mitjana anual en comparació amb altres països.

Taxa de creixement mitjà de la productivitat

Font: Groningen Growth and Development Center et calculs de l'auteur

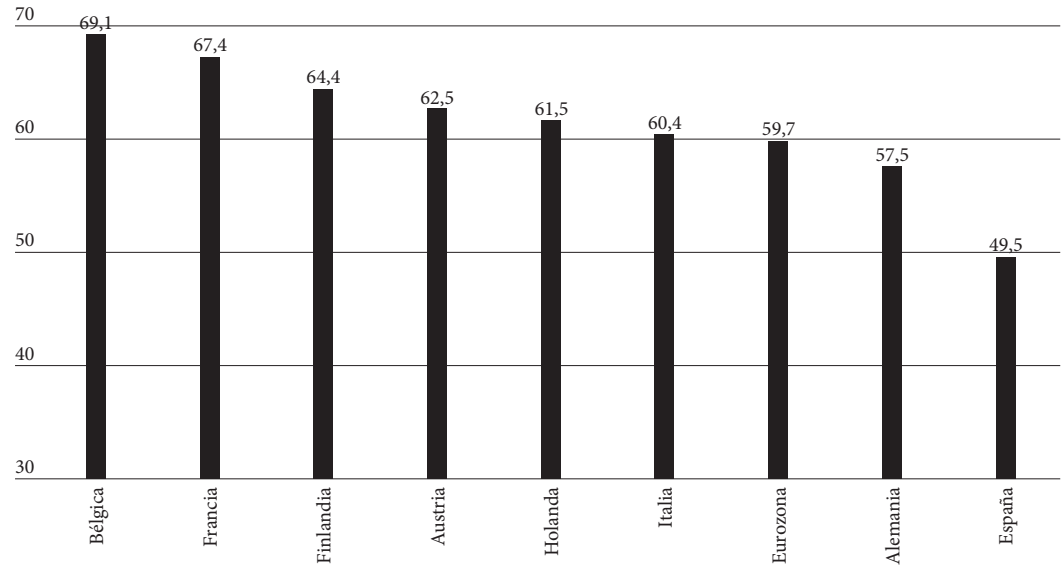

Al 2008, Addecco i IESE van realitzar una anàlisi del nivell de productivitat per persona ocupada a nivell de l'Estat espanyol i en relació als principals països europeus, amb dades d'Eurostat.

Els resultats van ser els següents:

Productivitat per persona ocupada (dades en milers d'euros)

Font: IESE-Adcco en base a Euroestat

Les dades exposades mostren que a l'estat espanyol hi ha una especificitat horària tendent a treballar més hores que als països més desenvolupats, que clarament no correlaciona amb una major productivitat. D'acord a la tipologia adaptada als models teòrics plantejats per Esping Andersen (2007) a Catalunya, l'organització del temps, es correspon amb el que a nivell europeu s'ha anomenat "Model Mediterrani" (Espanya, Itàlia, Grècia, Portugal, Xipre i Malta), caracteritzat per unes llargues jornades laborals (es treballa una mitjana setmanal de 41,06 hores), uns horaris molt rígids i poc flexibles, unes pautes socioculturals que exigeixen una disponibilitat total de les persones treballadores i un protagonisme de la família com a principal proveïdora del benestar i la cura. De manera paral·lela, en aquests països, la promoció professional es relaciona directament amb la disponibilitat total de la persona treballadora.

L'antítesi d'aquest model el presenten el països escandinaus i els Països Baixos, i és conegut com el "Model nòrdic" que es caracteritza per uns horaris laborals més curts (una mitjana setmanal de 36,12 hores) i molt més flexibles. Els països que pertanyen a aquest model tenen una mitjana de treball setmanal de 36,12 hores, alhora que presenten els percentatges més baixos de treballs no flexibles.

Un altre grup de països representat per França i Alemanya, entre d'altres, formen part de l'anomenat "Model continental", que presenta uns horaris més reduïts que els dels països del model mediterrani, i alhora més llargs i menys

flexibles que els del model nòrdic. El “Model anglosaxó”, per la seva banda, té algunes especificitats ja que aconsegueix un nivell d'eficiència elevat però fracassa en l'índex d'igualtat, en relació als altres models.

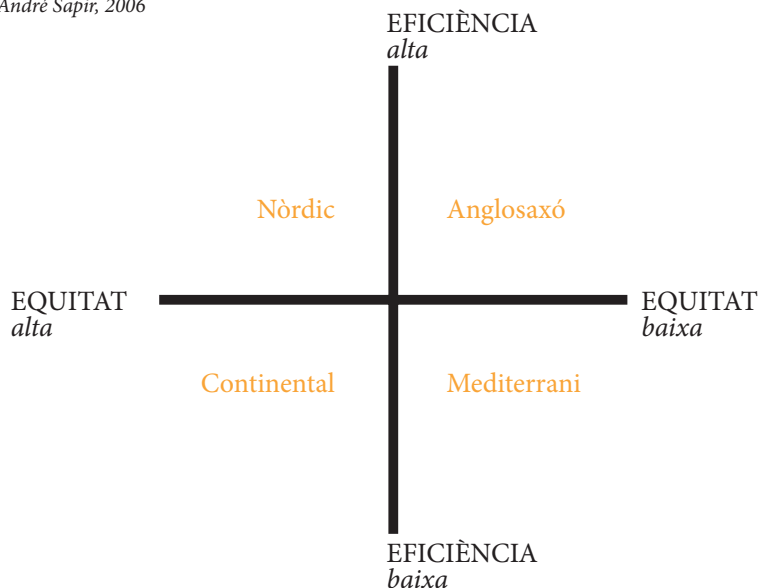
En un estudi realitzat per l'economista belga André Sapir (2006) s'avaluen els diferents models socials europeus en funció de l'eficiència i de l'equitat social que generen. Sapir defineix aquests dos criteris de la següent manera:

El criteri d'eficiència es basa en la provisió dels incentius necessaris perquè el major nombre possible de població treballi i, per tant, hi hagi unes taxes d'activitat altes.

El criteri d'equitat es basa en mantenir el risc de pobresa relativament baix.

Tipologia dels diversos models socials europeus

Font: André Sapir, 2006

Aquest estudi conclou que el model social nòrdic és, de tots els models existents a Europa, el que aconsegueix la major eficiència i equitat, mentre que el model mediterrani és el que obté pitjors resultats en tant en eficiència com equitat.

D'altra banda, es troben diferències en mesures que podrien afavorir la conciliació de la vida personal i laboral. El teletreball és una mesura que, combinada adequadament amb la presencialitat, es considera positiva per avançar en la racionalitat horària. Molts països europeus han adoptat amb èxit el teletreball. El país capdavanter en la pràctica del teletreball són els Països Baixos (el 26% de la població empleada teletreballa), seguit de Finlàndia (23%), Dinamarca (22%) i

Suècia (19%). Àustria és líder indiscutible del teletreball en torns d'almenys un cop per setmana (9% de la població ocupada). Amb mitjanes molt més inferiors segueixen el Regne Unit (5,2% i Suècia (4,8%). A Espanya la població empleada que teletreballa és d'un 5% (estan englobats els telecentres) però aquesta xifra es redueix molt si mirem la proporció de la població ocupada que ho combina amb la presencialitat i dedica almenys un dia a la setmana a treballar a casa (un 0,2%).

HORARIS D'OCI

Els horaris televisius i d'espectacles en general haurien d'avançar-se també per tal d'acomodar-se a una organització més humanitzada del temps. Les comparacions amb altres països europeus mostren que la mitjana d'inici està entre una i dues hores per sobre de l'europea, especialment pel que fa a l'horari *prime-time* televisiu.

D'altra banda, els estudis publicats indiquen una major dificultat de les dones per disposar de temps d'oci, sigui per dedicar a l'esport, a la cultura o a temps personal, especialment les dones que treballen fora de la llar i les dones soles amb persones al seu càrrec (Macinnes i Solsona, 2006; Torns et al. 2008; Goodin et al. 2008; Brullet, 2010).

S'ha assenyalat que a Espanya es dorm una mitjana de 50 minuts menys que els països més avançats degut a l'organització horària que finalitza el temps de treball molt tard al vespre i comença el temps d'oci dues hores més tard que a la resta d'Europa (Estivill, 2014). Segons el coordinador de la Unitat del Son de l'Hospital General de Catalunya cal estar a favor de la regularització dels horaris laborals, comercials i d'oci ja que anem a dormir prop de l'1 de la matinada i a les 7 ja estem de nou dempeus.

La principal activitat d'oci de la ciutadania és la televisió. Així ho constaten les dades de l'Institut Nacional d'Estadística (2008) que assenyalen que a la televisió es dedicava de mitjana 2:53 h diàries al nostre país, per davant d'escoltar música (1:46 h), la lectura (1:13 h) o altres activitats d'oci (2:41 h). Dades posteriors (FUNCAS, 2012), mostraven l'increment de consum de televisió que ha aug-

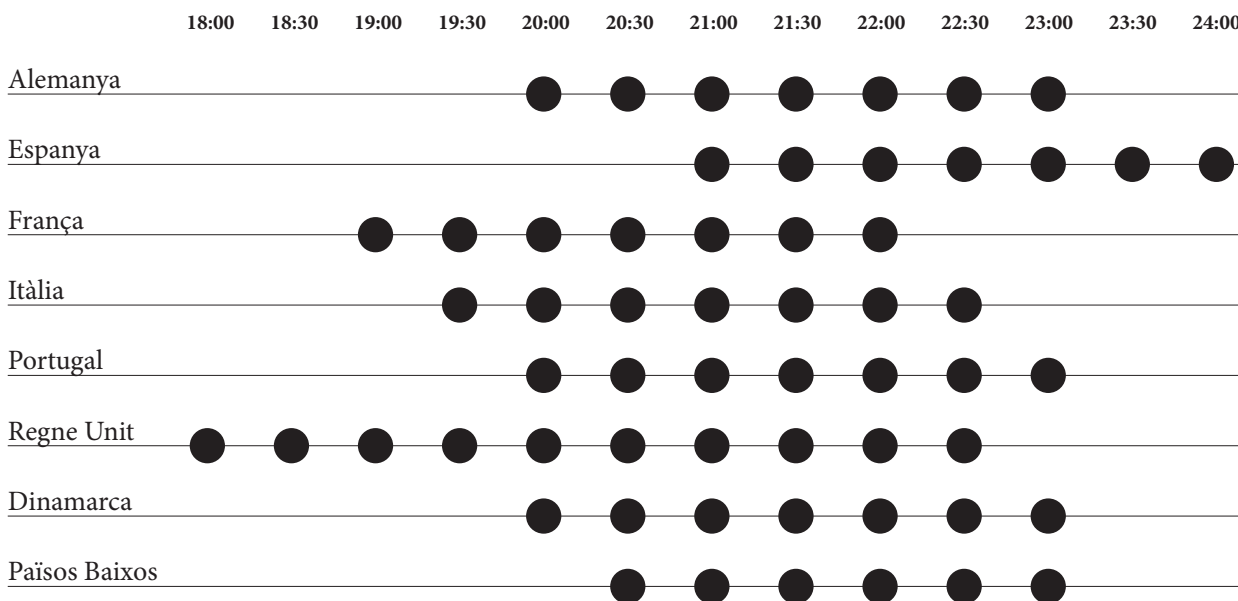
mentat un 22% en els darrers 20 anys. L'estudi de la Fundación de las Cajas de Ahorros assenyala que cada persona a l'estat espanyol veu de mitjana 234 minuts (prop de 4 hores) de mitjana la televisió, per davant de la lectura, la música i altres activitats d'oci. I dins de la programació televisiva, el més vist és el futbol, que és l'activitat d'oci que més negoci genera.

Si s'observen els horaris de les principals cadenes dels països europeus (Camañez, 2006) trobem que l'hora d'inici del *prime time* a Europa és les 20.00 h de mitjana. En canvi, a l'Estat espanyol és a les 21.00 h i acaba a les 24.00 h, dues hores més tard que a la resta (4 hores de diferència amb França, per exemple).

Per posar els exemples més propers a Catalunya, TV3 comença els Telenotí-

Horari prime time comparatiu

Font: Elaboració pròpia

cies vespre a les 21 h, 8TV comença 8 al dia a les 19h amb el magazine informatiu que precedeix a l'informatiu a les 21 h i, per últim, BTV comença el seu Telenotícies Nit a les 22.00 h.

En conclusió, com a norma general l'horari televisiu al nostre país és dues hores superior a la mitjana europea, amb el que això comporta de reducció del son, del descans i les conseqüències posteriors sobre el rendiment escolar i el desenvolupament laboral i professional.

CONCLUSIONS

Les anàlisis comparatives dels horaris europeus i els catalans ens donen com a resultat alguns aspectes que exposem a continuació, tot sent conscients de la importància de conèixer-los per poder modificar-los i millorar la qualitat de vida de la ciutadania.

- L'horari del nostre país es diferencia de l'europeu per un retard en totes les activitats quotidianes, fonamentalment degut a la durada de la pausa del dinar i l'allargament de la jornada laboral fins tard al vespre.
- Els comerços s'adapten a l'horari laboral de la població i tanquen 2 hores més tard que a la resta d'Europa, com a mitjana.
- El total d'hores lectives a les escoles és similar a l'europeu però es diferencia fonamentalment en la distribució de festius (excessiva concentració en determinats períodes), que dificulta la conciliació amb la vida laboral de les famílies.
- L'oci i entreteniment s'allarga de mitjana fins les 11 o les 12 de la nit, amb el perjudici que suposa per les hores necessàries de son i el rendiment posterior tant en l'àmbit laboral com en el de l'educació.
- La principal activitat d'oci de la ciutadania és la televisió. Si s'observen els horaris de les principals cadenes dels països europeus trobem que l'hora d'inici del *prime time* a Europa és les 20.00h de mitjana. En canvi, a Catalunya és a les 21.00 h i acaba dues hores més tard.
- L'allargament de la jornada comporta menys hores de son i augment del nivell d'estrès, la qual cosa redunda en una pitjor salut de la població i en un menor rendiment escolar i laboral.
- Les llargues jornades disminueixen la rendibilitat de les persones en el treball i augmenten els seus riscos físics i psicosocials. Redunden, per tant, en menor productivitat i descens de la competitivitat empresarial.
- La majoria d'empreses catalanes reconeixen la importància d'incorporar mesures per a la flexibilització horària però només una tercera part les aplica. D'entre les que ho fan, hi ha un nombre superior de PIMES respecte les grans empreses, malgrat la creença social és la contrària.
- Les mesures laborals més aplicades són l'accés a permisos i excedències, així com la flexibilització de l'hora d'entrada i sortida de la feina. En se-

gon terme, i a força distància, la compactació de jornada i la reducció horària els mesos d'estiu. El teletreball, en canvi, està en els nivells més baixos d'Europa (5% al nostre país enfront d'un 17% de mitjana a la resta d'Europa).

- Els beneficis empresarials contrastats en funció de l'aplicació de mesures de bona gestió horària són la millora del clima laboral, la reducció de l'absentisme, millora de la gestió interna, millora de la creativitat i la innovació, millor posicionament de la marca corporativa, disminució de la rotació de talent ja que augmenta la fidelització i, en definitiva, millora de la productivitat empresarial.
- La majoria de mesures implementades estan pensades per moments concrets i/o extraordinaris en la vida de les persones i no com una necessitat quotidiana pròpia de la compatibilització de la feina domèstica i familiar amb la laboral.
- L'ús del temps continua sent diferent per homes i dones ja que ells dediquen més hores al treball remunerat i elles més a les tasques domèstiques i de cura, amb les diferències que això implica de disposició de temps de lleure i dedicació a l'esport i activitats de participació comunitària i voluntàries (superior en els homes).
- Els extensos horaris, units al diferent ús del temps per part d'homes i dones que implica per elles dobles jornades, a més dels insuficients serveis de suport a la cura impacten negativament en la natalitat, situant-se a Catalunya en una de les més baixes d'Europa (1'32 fill(e)s).
- Existeix una identificació entre el treball mercantil i l'horari. L'organització quotidiana dels individus i de la ciutat pivota al voltant dels horaris laborals. En cas d'haver-hi algun conflicte, la ciutadania pensa que la solució consisteix que les empreses flexibilitzin els seus horaris i rarament es demana que siguin els horaris de la ciutat els que s'adaptin.
- Es detecta la necessitat d'una intervenció global (no és suficient amb actuacions parcials o segmentades ja que el desajustament d'una peça influeix en tota la resta), així com pactes per al canvi d'horaris.
- En general es demana la implicació activa de les diferents administracions per impulsar i facilitar els canvis horaris, sent, a més, model exemplificador del mateix.

BIBLIOGRAFIA

- Amoroso, M.I.; Bosch, A.; Carrasco, C.; Fernández, H. I Moreno, N. (2003). *Malabaristas de la vida. Mujeres, tiempos y trabajos*. Barcelona, Icària.
- Berbel, S. (2013). *Directivas y empresarias. Mujeres rompiendo el techo de cristal*. Barcelona, Aresta.
- Brullet, C. (2010). *Temps, cura i ciutadania: coresponsabilitats privades i públiques*. Col·lecció Dossiers del Temps. Barcelona, Ajuntament de Barcelona.
- Camáñez, G. (2006). Televisión en Europa: análisis y comparativa de las principales cadenas públicas en seis países. *La televisión que queremos*. Madrid, Dialnet.
- file:///C:/Users/IBM_ADMIN/Downloads/Dialnet-TelevisionEnEuropa-2927683.pdf
- Cambras, T. i Díez, A. (2014). *Els ritmes de la vida. Com la cronobiologia ens ajuda a viure millor*. Barcelona, Catàlisi.
- Cardús, S. (2003). Educar vol temps. Ús del temps i pràctiques familiars. *A Perspectiva escolar* núm. 272, febrer (pàg. 39-43).
- Chinchilla, N. y León, C. (2005). *Guía de buenas prácticas de la empresa flexible. Hacia la conciliación de la vida laboral, familiar y personal*. Madrid, Consejería de Empleo y Mujer, Comunidad de Madrid.
- CIREM (2004). *Usos del empleo en tiempo parcial en Europa y relaciones de género*. Elaborado por Sánchez Albaracín. Madrid, Fundación CIREM.
- Confederació de Comerç de Catalunya (2013). *Informe Anual*. Barcelona, CCC.
- Consell Econòmic i Social de Barcelona (2006). *Noves organitzacions del temps de treball. Balanç d'actuacions a la UE i experiències innovadores de les empreses a Barcelona*. Barcelona, Ajuntament de Barcelona.
- Consell Escolar de Catalunya (2002). *Document 6-2002*. Barcelona, Departament d'Ensenyament.
- Consell Escolar de Catalunya (2009). *Document 4-2009*. Barcelona, Departament d'Ensenyament.
- Dewald, J. et al. (2010). The influence of sleep quality, sleep duration and sleepiness on school performance in children and adolescents: A meta-analytic review. *Sleep Medicine Reviews*, pp. 179-189.
- Direcció General d'Igualtat d'Oportunitats en el Treball (2009). *Experiències en l'organització del temps de treball a les empreses de Catalunya*. Barcelona, Departament de Treball, Generalitat de Catalunya
- Direcció General d'Igualtat d'Oportunitats en el Treball (2010). *Resultats del projecte pilot "Impuls de noves formes d'organització del temps de treball a les empreses catalanes"*. Barcelona, Departament de Treball, Generalitat de Catalunya.
- Esping-Andersen, G. (2007). Un nuevo equilibrio de bienestar. *Política y sociedad*. Vol. 44, n. 2, págs. 11-30.
- Estivill, E.(2014). "España duerme poco y eso es por culpa del horario laboral". *El Mundo*, 30-5-2014.
- Fallone, G. et al. (2005). Experimental restrictions of sleep opportunity in children: effects on teacher ratings. *Sleep*, 28 (12), pp. 1561-1567.
- Fundación de las Cajas de Ahorros (2012). *El ocio de los españoles. Panorama social*, n. 14.
- Ginesta, J. (2012). El trabajo a distancia y sus vicisitudes. Análisis y aspectos prácticos. En *Aedipe Catalunya, Experiències que transforman. Personas que desarrollan talento*. Barcelona, Aedipe.
- Goodin, R. et al. (2008). *Discretionary Time. A New Measure of Freedom*. Cambridge University Press.
- Gratton, L. (2011). *The Shift. The future of work is already here*. London.

Harper Collins Publishers.

- IDESCAT (2011). *Enquesta de l'Ús del Temps 2010-2011*. Barcelona, Generalitat de Catalunya.
- INE (2008). El ocio en cifras. *Boletín informativo del Instituto Nacional de Estadística*, n. 14.
- Informatiu Comerç (2005). *Business Improvement Districts*. Números 93, 94 i 95.
- Macinnes, J. i Solsona, M. (2006). *Usos del temps i famílies*. Col·lecció Dossiers del Temps. Barcelona, Ajuntament de Barcelona.
- Meijer, A.M. (2008). Chronic sleep reduction, functioning at school and school achievement in preadolescents. *European Sleep Research Society*, 17, 395-405.
- Mohedano, F. (2013). *Juventut i temps. Cap a una política utilitarista*. Col·lecció Dossiers del Temps. Barcelona, Ajuntament de Barcelona.
- Moreno, S (2009). Uso del tiempo, desigualdades sociales y ciclo de vida. *Política y sociedad*, 46 (3): 191-202.
- Nielsen (2011). *Women of tomorrow*. <http://www.nielsen.com/us/en/press-room/2011/women-of-tomorrow.html>
- OECD (2014). *Education Indicators In Focus*. April, 2014.
- OECD (2014). *Society at a glance* 2014. OECD *Social Indicators*. OECD Publishing.
- http://www.keepeek.com/Digital-Asset-Management/oecd/social-issues-migration-health/society-at-a-glance-2014_soc_glance-2014-en#page3
- Ojeda, J. (2011). Los costes invisibles: la complejidad de los horarios laborales. *Revista Foroésine*, 113, 34.
- Pigem, J. (2009). *Buena crisis. Hacia un mundo postmaterialista*. Barcelona, Kairós.
- Políticas Sociales en Europa (2004). Articular trabajo y familia. *Políticas Sociales en Europa*, n. 16. Ed. Hacer.
- Rueda, S., Artazcoz, L. i Cortés, I. (2009). *Usos del temps i salut*. Col·lecció Dossiers del Temps. Barcelona, Ajuntament de Barcelona.
- Sadeh, A. et al. (2003). The effects of sleep restriction and extension on school-age children: What a difference an hour makes. *Child development*, vol. 74, 2, 444-455.
- Safranski, R. (2013). *Sobre el tiempo*. Barcelona, CCCB.
- Sánchez Torres, E. (2011). *Conciliar per educar*. Barcelona, Fundació Jaume Bofill.
- Sansot, P. (2000). *L'art de viure la lentitud*. Barcelona, Edicions la Campana.
- Sapir, André (2006). *Globalization and the Reform of European Social Models*. *JCMS 2006*. Vol. 44 (2), pp. 369-390.
- Sintés, E. (2012). *A les tres a casa? L'impacte social i educatiu de la jornada escolar contínua*. Barcelona, Fundació Jaume Bofill.
- Torns, T.; Borràs, V.; Moreno, S.; Recio, C. (2008) Les polítiques de temps a Europa. *Papers Regió Metropolitana de Barcelona*, 49: 20-31.
- Torns, T.; Borràs, V.; Moreno, S.; Recio, C. (2008). Las actuaciones sobre el tiempo de trabajo. Un balance de las propuestas llevadas a cabo en la Unión Europea. *Sociología del trabajo*, 63: 3-25.
- Van Houten, Gijs; Cabrita, Jorge; Vargas, Oscar (2014). *Working conditions and job quality: Comparing sectors in Europe – Overview report*. Bruselas, Eurofund, CE.

